

Emigrant och poet

Författaren Erik Lindegren presenterar Carl-Emil Englunds författarskap

Tidningen VI, nr 51-52 1950

Carl-Emil Englund är en mycket särpräglad författare och en mycket ovanlig människa. Han hör till våra finaste ordkonstnärer: som sådan är han något av ett medium för landskap och tystnad, minne och dröm, men samtidigt har han ett praktiskt-ideellt sinnelag, som gjort det möjligt för honom att i Kooperationens tjänst fylla sådana (för en poet) krävande och svåra funktioner som butiksbiträde och butiksföreståndare.

För närvarande är han chef för Konsums bokförmiddling i Stockholm, och det var i den ställningen som han till sin ovanskliga ära tog initiativet till det boklotteri, som i VI:s AT:s och ABF:s egid blivit en så lysande framgång att dess instiftande måste räknas som en av våra folkrörelsers allra finaste kulturgärningar.

Hans vänner vet att det är nästan omöjligt att få honom att yttra sig om sig själv eller om sin litterära produktion, men de som någon gång har slunkit med i Boklotteriets stipendienämnd vet med vilken finkänslig värme och försynt energi han för sina skrivande kollegers talan. Han är något av en vänlig försyn för inoportuna litterära begåvningar, desslikes för de orättvist förbisedda eller glömda, kort sagt och nyktert uttryckt för de "konstnärligt ansvarsställande skribenter som inte har ekonomisk möjlighet att kunna realisera sina litterära intentioner". Han är underligt nog lika god som konstnär och som människa, och om han som vi alla är kluven, kvarstår dock det faktum att han fått bitarna att passa alldeles ovanligt väl ihop.

Om man vill veta något om den personliga bakgrunden till denna i dubbel måtto fruktbara gärning kan man numera gå direkt till källan och ta del av den korta personliga deklaration som chefen för Folket i Bilds förlag (med gud vet vilka medel) avpressat honom i samband med nyutgåvan av den lyriska prosaboken "Minnet sliter i spindelväv".

Först alltså några enkla och livsavgörande data, framförda med hans egen mjuka röst:

"Skrivaren föddes när seklet gick i kolt, närmare bestämt 1903. Han kisade första gången mot ljuset i Grangärde socken, Kopparbergs län, det påstås att han inandades nästan samma luft som Dan Andersson. Vid sex månaders ålder, som ni ser var han redan då en initiativrik och reslysten man, ställdes färden till Alfta finnskog i Hälsingland, där mormodern bodde i en nerfallen stuga. Efter att ha framlevt några lugna år i en trakt där inga möjligheter till ofog fanns började han vid sju års ålder i finnskogens ambulerande småskola. I denna skola brukade man i allmänhet gå (om inte potatisupptagning eller vedhuggning la hinder i vägen) fyra veckor under hösten och två månader när vintern kom. Efter några års allvarliga studier ansågs han vara så övergödd med kunskaper att han gott kunde släppas ut i världen. Så blev det skogsarbete, kolveds- och timmerhuggning, kolning, flottning, jordbruksarbete, dikesgrävning m. m. sådant som hör den begåvade och framåtsträvande ungdomen till. Därtill idkade han gårdfarihandel till husbehov. ..."

Ja, så talar han själv, och vi kan med saklighetens skrällande högtalarröst tillägga att han vid 16 års ålder blev anställd som biträde i en konsumbutik i Dalarna, kom i kontakt med den syndikalistiska rörelsen, läste Robert Ingersolls "Fria tankar" och därmed definitivt tog farväl av Luther. Efter en sejour på Jakobsbergs folkhögskola reste han till Stockholm, skrev på lediga stunder och började medarbeta i Brand och Arbetaren. Hans första honorerade dikt handlade enligt honom själv om "en gammal kåk med gräset vajande kring fönstersmygen". Och 1931 var han mogen för att debutera med "Trasiga sagor". (Det är just genom sådana här tonfalls fel att Carl-Emil Englund stundom vantrivs med världen.)

C. E. Englund kom, kan man säga, att debutera som den sjätte av den modernistiska stöttruppen "De fem unga" (de hade också tillhört kretsen kring Brand), vilket bland annat innebar att han stilistiskt utgick ifrån den verklighetserövrande, bildfräscha, sinnesberusade och filmatiskt rörliga stil, som i synnerhet Artur Lundkvist och Erik Asklund på den tiden odlade och excellerade i.

Det var en stil som endast delvis passade honom och hans på djupet mera dröjande och inåtvända kynne - men det var tidens stil, han var gripen av tidens idéer, laddad av (osedvanligt) hårda livserfarenhetens sprängande upprorsdrift och dova desperation - och även om han artistiskt ännu befann sig i det famlande stadiet, hade han i rikt mått den bildskapande fantasi som var denna stils förutsättning och kvintessens.

Englunds tre första böcker, "Trasiga sagor", "Dimma" (1933) och "Remsor ur Norrland" (1935) bär annars både till stil och innehåll tydliga spår av den hos unga författare normala och fruktbara kampen mellan tidstypiskt och egenartat.

"Trasiga sagor" var i all sin formella osjälvständighet ett intensivt och stundom desperat uttryck för en fränt syndikalistisk samhällssyn och ett livsgrubbel, som inte var mindre äkta för att det bar Lagerkvists märke.

I diktsamlingen "Dimma" var hans egenart, väl delvis via en för honom naturligare anknytning till Harry Martinsons poesi, redan fullt förnimbar i en handfull mjukt frampenslade dikter, som för övrigt föranledde just Martinson till följande omdöme: "Englunds styrka är just att i snabba ordaningar fånga naturens inre sus på den gräns där det mynnar ut i sagans namnlösa vemod" - ett omdöme som kanske var ännu mera beundransvärt i sin egenskap av perfekt ställt horoskop.

I "Remsor ur Norrland" rör han sig helt och hållet, om än stundom lite osäkert, på egna marker; man kan säga att det tidstypiska i den boken ingår i dess charm - det har här karaktären av ett befruktande och glittrande vårregn över fattiga marker, ett helt ymnighetshorn av andliga rikedomar töms ut över den hälsingländska finnskogen. Den boken är också den bästa introduktionen till hans senare författarskap.

Konventionellt uttryckt är "Remsor ur Norrland" en ytterst personlig blandning av realistiskt socialreportage och lyrisk rapsodi. Miljön är barndomstrakten, den fattiga finnskogen, där nöden kurar hård och mörk bakom de grå gårdarnas rutor: lungсотens och lingonrisets land för att tala som en osannolikt ärlig turistaffisch. Ett av bokens huvudmotiv är en slinga glimtar från timmerhuggarnas slitsamma liv, som skildras med det självupplevdas hela friskhet och med en fränhet som kan blänka till som en nyslipad yxegg (man observerar bland annat det lilla mästestycket "Morgontragedi").

I timmerkojorna kommer man i kontakt med tiden, med politik och förvirrande världshändelser - hemma i gårdarna är allt tidlöst, och tidlösast den bittra nöden. Men samtidigt är denna bok en paradoxal hymn till de ringas rikedomar: ljungen är den jordlöses vackra trädgård, om kvällarna håller solen konstsalong någonstans borta i väster, ägandet är människans enda börda ... Och framförallt är den en hymn till skogen, som man aldrig slipper ifrån, som följer med en in i städerna, som hägrar i asfalten. Den djupaste melankoli omväxlar med hoppfulla och eggande signaler (tidstypiska men personligt varierade i sin djupa misstro mot teknikens välsignelser) ... efter skildringen av en strejk dyker det upp en

spelman som har sålt sin själ till satan. ... Alltså alldeles som i verkligheten, i varje fall denna verklighet.

Ur språkkonstnärlig synpunkt får man kanske säga att boken är ojämn; den innehåller lysande partier, och på varje sida hittar man formuleringar så träffande att de känns som en smekning, men där finns också uttryck eller till och med avsnitt som mätta med hans senare produktions mått ter sig alltför översvallande, alltför granna eller allmänt romantiska. Men huvudsaken är att den är så inspirerat skriven att den väljer fram med något av ett vårflödes kraft, att man hela tiden förnimmer återupptäckandets och sigsjälupptäckandets glädje och smärta. Med sina starka oförmedlade kontraster, sina förälskat accentuerade detaljer, sin folkligt lyriska grundton erinrar den inte så litet om Färg- och Formgruppens okonventionella och (i ordets högre mening) lyckokastbetonade måleri.

I och med "Remsor ur Norrland" hade Englund förvandlat sin barndoms landskap till det inre landskap, som ständigt är närvarande i hans senare produktion - så förfinad i sin rikt differentierade melankoli, så exklusivt äkta i sin ursprungliga och folkliga lyrism. Hans melankoli är varken frostig eller enahanda och inte heller "grå", den spänner över hela skalan från becksvart till blåklocksblått och aftonrodnadsrött; den kan snubbla och mumla i missmod, och den kan stegras till en smärtsam berusning, som virvlar hela tillvaron ner i den norrländska forsen - ja, i sina båda lyriska prosaböcker "Spillror ur gårdagen" (1944) och "Minnet sliter i spindelväv" (1946) åskådliggör Carl-Emil Englund kanske bättre än någon annan svensk författare den som de gamla sade *osalige* strömkarlens spel.

I dessa böcker vänder han ånyo tillbaka till sin barndomstrakt och sina barndomsminnen, men han manar inte bara fram sitt eget förflutna utan också den sägenvärld som han kom i kontakt med som barn, sägnerna om slakten som levat före honom. I "Spillror ur gårdagen" gav han oss ett helt galleri av hädangångna, som alla får vittna om sitt gåtfulla liv. Det är givetvis inte fråga om någon människoskildring i vanlig mening, och det kan ligga nära till hands att vända på det gamla stävet och säga att när det gäller människor ser Englund inte träden för bara skog. Ramen för det enskilda livsödet är ofta skillingtryckets: gamla tragedier och våldsdåd stryker fortfarande omkring i trakten som evigt ouppklarade hemligheter, som mystiska avbrott i något evigt stillastående. Men det är just den stämningen som Englund velat återge. Livet ses i dödens förkortning, och det är bara ett tuppfjät mellan vaggan och graven; åldringens röntgenögon genomlyser barnets bottenlösa undran, dess överkänslighet inför alla intryck. Människorna löses upp som dimma och töcken, som gåtfulla ljusbrytningar bland molnen, men samtidigt står vissheten och klarheten (om livets villkor och natur) "fängslade vid vikter av bly". Oändlig

flyktighet - oändlig blytyngd, men också en oändlig rikedom av med den finaste konst fångade ögonblicksintryck, av glädjens bestående flykt in i glömskans och forsens brus. - Ja, så kan man uppfatta detta strömkarlsspel, och den som finner grundtonen alltför mörk eller genomträngande kan alltid avnjuta stråkförarens konstnärliga mästerskap och med Fröding mumla något om vanvettsögt och trolskt.

Det är i dessa båda prosaböcker som poeten Englunds livskänsla får sitt mest stegrade uttryck; hans diktsamlingar (som nu har hunnit bli fem till antalet) är naturligt nog mera bundna vid ögonblickets skiftande stämningar och anknyter också oftare och mera direkt till folkvisa och folkton. Titlar som "Alla går vi mot tystnaden", "Skymning blåser över moln och vatten" och "Ödslighet" anger grundstämningen, men där finns också ömsinta kärleksdikter och dikter för barn, lyckliga uttryck för lyckliga ögonblick. Men kanske är C. E. Englund ändå allra lyckligast i sina utsökt nyanserade naturstämningar, så till exempel i "Akvarell om kvällen", som återfinns i "Ödslighet".

Vinden snavar i Marie sänghalm,
kryper bort med fjärilar kring pannan.
Översållad av frågor dröjer natten,
bäcken spelar i svärmod sin flöjt.
Sländan tröttnat, se moln på vingen,
sävuset flyter som rök in mot land.
En förklädd saga väntar under träden,
träden lyssnar, ser sig omkring.
Rymden läcker,
den halvskurna aftonsolen spiller vin över grenarna,
konvaljen flyr som skymningsregn i skogen.

Annars har tonen blivit mörkare och oroligare i hans sista diktsamling; melankolin skakar sitt galler, bildspråket har blivit våldsammare, fått febergians i ögonen och frossbrytningar i kroppen. Det förefaller som om dess författare ånyo har brutit upp och söker sig nya vägar, ja, som om denna märkliga emigrant från den norrländska ödemarken har försökt skaka av sig något av sin trollbundenhet av det gamla hemlandet. Därför är "Ödslighet" inte bara en ur många synpunkter utsökt och sällsynt gripande bok, det är också en bok som pekar framåt.